

u dvadeseto stoljeće u Beogradu, povući paralelu sa sadašnjom političkom situacijom u Srbiji.

Gledano u cjelini knjiga Dubravke Stojanović je po vrsti sadržaja i načinu pisanja namijenjena široj publici, no zbog metodološkog odabira, u kojem autorica objektivno sagledava dešavanja u Beogradu 1890-1914, ona definitivno može poslužiti kao priručnik kako historičarima tako i politolozima. Upravo iz tog razloga očekujemo da će ova knjiga izazvati polemiku unutar srpske historiografije. Mi joj samo možemo čestitati na emotivnom, ali krajnje objektivnom pristupu u knjizi. ■

Hana Younis

Zijad Šehić, *U smrt za cara i domovinu!: Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878 – 1918*. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2007, 305 str.

Intrigantnog naslova, sadržajno veoma zanimljiva, knjiga Zijada Šehića (*U smrt za cara i domovinu!: Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878 – 1918*.) predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju odbranjenu na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2002. godine. Istraživanje ove teme inicirano je zbog nepostojanja nijednog djela u bosanskohercegovačkoj i stranoj historiografiji koje bi u cijelosti razmatralo ulogu i status bosanskohercegovačkih zemaljskih pripadnika u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije. Ovom knjigom, ta praznina je kvalitetno popunjena. Tematski okvir razrađen je u četiri velika poglavlja sa značajnim brojem priloga koji se nalaze na kraju knjige.

U središtu razmatranja prvog dijela (*Osmansko naslijeđe. Organizacija vojske i žandarmerije u Bosanskom ejaletu/vilajetu posljednjih decenija osmanske uprave*) su mjesto i uloga bosanskohercegovačkih vojnih obveznika u vojnoj organizaciji Osmanskog carstva posljednjih decenija uprave sa posebnim osvrtom na specifičnosti tog organiziranja koje je svoje refleksije imalo i u kasnijem periodu. Ove posebnosti će dobiti naročitu vrijednost kada budu uvrštene u vojno zakonodavstvo Monarhije. Također, školovanje vojnika kao i posvećivanje posebne pažnje modernizaciji službe javne sigurnosti, u čiju svrhu je bio organizovan zaptijski puk (Bosna Zaptija), u vremenu austrougarske vlasti će doživjeti svoju nadogradnju.

Jedan od prvih zadataka nove vlasti nakon 1878. godine bio je utemeljenje nove službe javne sigurnosti čiji su djelatnici bile osobe koje su te zadatke izvršavale u osmanskome vremenu s tim što je došlo do promjene u komandnom kadru koji je, za ovu priliku, došao iz unutrašnjosti Monarhije. Borba za paritetnim utjecajem nad Bosnom i Hercegovinom između Austrije i Ugarske odvijala se u svim sferama političko - ekonomskog života, a nastojanje za organiziranjem bosanskohercegovačkih vojnih jedinica bio je jedan od metoda integriranja Bosne i Hercegovine u pravne okvire Monarhije. Razvitak žandarmerijske službe povlačio je za sobom i rast broja pripadnika koji su na ovaj način već bili integrirani u službu Monarhije. Proglašenje Vojnog zakona trebalo je, prema mišljenju vojnih i političkih krugova Monarhije, čvršće vezati Bosnu i Hercegovinu za Monarhiju s obzirom na neriješen međunarodno – pravni položaj Bosne i Hercegovine. Otuda i naslov ovom drugom poglavlju koje govori o tranzicijskom periodu (*Ni sultanovi ni carevi!*) Metoda uvođenja Vojnog zakona pokazuje oprez nove vlasti koja ovom problemu pristupa postepeno sa velikom dozom razumijevanja za praksu prethodne vlasti. To se posebno odnosi na uključivanje muslimanskog elementa u vojne strukture Monarhije zbog čega su uvedena i posebna zakonska rješenja koja su poštovala vjersku i tradicijsku posebnost novih pripadnika vojske. Upravo se na ovakvim detaljima i ogleda značaj ove knjige kao i temeljit pristup autora datom problemu jer ga sagledava u cijelosti bez nakane da “simpatizira” jednu od zainteresiranih strana.

Ipak, bez obzira na opreznost vlasti, proglašenje Vojnog zakona izazvalo je nezadovoljstvo i ustanak iz 1882. godine. U skladu sa organizacijskom strukturom cijele Monarhije, i u Bosni i Hercegovini su organizovani vojni okruzi, a komandna linija i finansiranje jedinica vojske razlikovala se od ostatka Monarhije zbog neriješenog državno – pravnog statusa. S druge strane, otpor prema novim pripadnicima vojske pokazao se i kod dijela njemačkog stanovništva koji se otvoreno pobunio protiv “stranaca” (slučaj Graz).

Vojno organiziranje na području Bosne i Hercegovine donijelo je strukturalne promjene u bh. društvu. Izgradnja željezničkog saobraćaja i vojnih objekata mijenja sliku bh. gradova, a vojne kasarne unose novi stil života. Bh. zemaljski pripadnici u vojnim strukturama imali su zagarantovana sva prava kao i drugi pripadnici što podrazumijeva i poštivanje vjerskih sloboda (posebna pažnja posvećena je vojnom “dušebrižništvu”). Promjene na svjetskoj političkoj sceni zahtijevale su i promjene u organizaciji vojske što je dovelo do Noveliranja vojnog zakona 1912. godine kada su ukinute neke povlastice koje su do tada važile za bh. vojnike (godišnji kontingent regruta usklađen sa principom koji je važio za Austriju i Ugarsku, pomjerena starosna granica za rezervni sastav na 42 godine, vojna obaveza postala je opća mjera). Promjene u načinu regrutacije povećale su broj bh. vojnika kao i potrebnog

budžeta čija je krajnja namjena bila osiguranje graničnog područja prema Srbiji i Crnoj Gori. Promjene Zakona o iznimnim mjerama i Zakona o vojnom podavanju otežale su privredne prilike. Atentat od 28. juna 1914. godine pokrenuo je promjene na svjetskom nivou, a došlo je i do destabilizacije prilika unutar Bosne i Hercegovine (nemiri, osnivanje prijekih sudova, narušavanja javnog reda i mira). I dok se diplomatija spremala da se povuče pred oružjem, u Bosni i Hercegovini su uvedene iznimne mjere i suspendirani su neki dijelovi Zemaljskog statuta. Početak rata i odlazak vojnih jedinica na novoformirane frontove (Istočni, Zapadni, Balkanski) zahtijevao je promjene u Bosni i Hercegovini kako bi se osiguralo provođenje zakona. U tu svrhu organizovan je *Shutzkorpus* (Zaštitni korpus) kao i *Bürgerwehr* ("građanska vojska") kao civilna zaštita za očuvanje javnog reda i mira. Zabilježen je i prijedlog Mujage Komadine iz Mostara koji je predlagao formiranje lokalnih milicija čiji bi se članovi također pozabavili očuvanjem reda i mira (str. 87 - 88).

Dosadašnji primjeri iz knjige pokazuju kako autor ne prati razvoj samo jednog društvenog segmenta, nego kroz prizmu vojne strukture prati promjene u društvu, ekonomiji i politici. Zbog toga se može opravdano kazati kako ova knjiga nije samo historija vojske, nego je historija jednog vremena gdje je vojska, u skladu sa političkim kretanjima, igrala najznačajniju ulogu. To će se posebno izraziti u dešavanjima koja će uslijediti tokom Prvog svjetskog rata. Sa ovim datumom počinje i drugi, značajniji dio ove knjige koji govori o ratnim dešavanjima na frontu i u pozadini.

Slijed događaja nakon početka ratnih operacija u ovoj knjizi ispraćen je kroz standardni hronološki okvir. U vrijeme prvih vojnih sukoba Bosna i Hercegovina se javlja kao neposredno ratno područje 1914. godine. Deskripcija događaja unutar Bosne i Hercegovine posmatrana je kroz prizmu vjerskih odnosa kao i odnosa vjerskih lidera prema matičnim zajednicama gdje se posebna pažnja posvećuje analizi uloge duhovnih lidera na podizanju morala kod vojnika. Kao i u većini slučajeva do sada, posebna pažnja posvećena je detaljnoj analizi uloge muslimanskih vjerskih vođa.

Dešavanja na Balkanskom frontu odvijala su se u dva pravca. Prvi plan Generalštaba srpske vojske bio je vezivanje što većeg broja austrougarskih trupa na Balkanskom frontu kako bi se oslabio udar u pravcu Rusije (str. 91). Osim vojnih operacija, drugi cilj bio je organiziranje pobune među pravoslavnim stanovništvom u istočnoj Bosni kao i formiranje komitskih četa. Odgovor na ova djelovanja ponudio je general Potiorek kontraofanzivom i suzbijanjem srpskih i crnogorskih trupa na području istočne Bosne i Hercegovine. Osim toga, pokrenute su i represivne mjere prema bh. Srbima – uzimanje talaca i interniranje politički sumnjivog stanovništva. Plan Zemaljske vlade je predviđao uzimanje talaca a *za taoce je trebalo uzimati najutjecajnije i najuglednije osobe pravoslavne vjere koje su politički pripadale Narodu, Otadžbini i Srpskoj riječi, s tim da oni budu zalog lojalnog držanja njihove*

vih pripadnika i pristalica (str.101). Plan za interniranje politički sumnjivog stanovništva podrazumijevao je njihovo premještanje u unutrašnjost Monarhije kako bi im se onemogućio kontakt sa ostalim bosanskohercegovačkim stanovništvom. Također, pored ekspatrijacije plan je podrazumijevao i konfiskaciju imovine što je u konačnici rezultiralo demografskim promjenama pograničnog područja.

Šejh-ul-islam je 14. novembra 1914. proglasio džihad u Carigradu, a u Sarajevu je ova fetva pročitana 11. decembra 1914. godine od strane reisa Džemaludina Čauševića. Tekst ove odluke je štampan i dostavljan vojnicima na frontu kako bi se i time utjecalo na psihološke i ideološke dimenzije rata. U znak zahvalnosti za lojalno držanje muslimana prema Monarhiji, odlučeno je da se u Beču sagradi džamija.

Ratna dešavanja imala su svoga odjeka i na ekonomska kretanja u zemlji. Donesen je Zakon o ratnom podavanju i imao je iste odluke kao i u ostatku Monarhije, a odnosio se na snabdijevanje vojske potrebnim namirnicama kao i na obaveze na gradnji i popravci puteva, željeznica, telegrafskih i telefonskih linija dok je uplata ratnog zajma *predstavljala mjeru patriotizma* (str.113). Istovremeno, ratna razaranja izazivaju velike poremećaje u privredi zemlje. Usljed angažovanosti na frontu velikog broja stanovnika, smanjuje se proizvodnja, a zatim slijede osiromašenje stočnog fonda zemlje, zapošljavanje žena i djece u preduzećima. Već početkom 1915. godine Zemaljska vlada interveniše na tržištu uvođenjem prvog maksimiranja cijena. U humanitarnom angažmanu ogleda se rad na prikupljanju pomoći za izbjeglice.

Daleko na frontu, bosanskohercegovački zemaljski pripadnici u sastavu vojske bilježe zapažene uspjehe. Analizom kvalitetne izvorne podloge, autor "prati" vojnike na frontovima na kojima se nalaze. Već na Balkanskom frontu, 1914. godine herojsko držanje Gojkomira Glogovca biva nagrađeno viteškim odlikovanjem sa titulom barona. Sličnih slučajeva nalazimo na svim frontovima u svim ratnim godinama. Nakon što je Italija objavila rat Monarhiji, bh. vojnici našli su se i na italijanskom frontu gdje je zabilježena njihova posebna odvažnost u borbama. To se posebno odrazilo u tzv. Sočanskim bitkama. Smrt, koju rat sa sobom obavezno nosi, izbacuje veliki broj vojnika iz stroja, a popunjavanja se vrše iz rezervnih sastava i nastavkom regrutacije. Već 1916. godine učešće bh. vojnika bilo je 1.75% više u odnosu na učešće u ukupnom broju stanovnika Monarhije. Ovaj trend se nastavio do kraja rata, pa se može reći kako je Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu podnijela izrazito velike napore. Analiza stanja na frontovima pruža nam mogućnost da, kroz ovu knjigu, dobijemo pravu sliku jednog nadasve teškog perioda gdje su se podnosili nadljudski naponi. Koliko je autor temeljito pristupio obradi teme najbolje svjedoče opisi bitaka gdje se pojedini segmenti opisuju iz sata u sat, iz minute u minutu. Jedna od takvih je i borba na italijanskom frontu za osvajanje Monte Mellete gdje su bh. jedinice stekle naziv elitnih jedinica austrougarske armije.

Ratna dešavanja pratila je i adekvatna socijalna politika koja se ogleda u zbrinjavanju velikog broja ranjenika i ratnih vojnih invalida, porodica poginulih vojnika pa je u tu svrhu organizovan čitav sistem ustanova koje su zbrinjavale unesrećene. Inicijativu za pomoć invalidima u slučaju Bosne i Hercegovine pokrenuli su organi vlasti koji su i osnovali Fond za pomoć. Kako je vrijeme prolazilo, stanje se sve više pogoršavalo. Količine hrane u rezervama za vojnike bivale su sve manje tako da je otpočela kontrola troškova za trupe i postepeno smanjivanje. Sva ova dešavanja su imala svoga negativnog odjeka na stanje na frontu koje je povremeno bilo na nivou katastrofe.

Novi ratni naponi zahtijevali su dodatna opterećenja pa se tokom svih ratnih godina organizovala regrutacija, a Bosna i Hercegovina je i dalje bilježila procentualno veće učešće u vojsci nego u ukupnom broju stanovnika Monarhije. Već 6. jula 1917. godine u potpunosti je ukinuta institucija zastupanja (bedelija, bedluk) a dodatna regrutacija još više je otežala položaj privrede. Kako je stanje kod vojnika na frontu bilo teško, u pozadini je bilo još teže. Velika opterećenja i sušne godine izazvale su problem ishrane stanovništva pa je zabilježen veliki broj smrtnih slučajeva uzrokovanih nedostatkom hrane. Nedaće s kojima se vlast susretala bile su povećane kada se počeo javljati problem nelojanosti Monarhiji. Promjene na Istočnom frontu istupanjem Rusije iz rata u oktobru 1917. godine težište vojnih operacija su prebacile na italijanski front. Tu se tokom posljednje godine rata vodila žestoka borba za opstanak Monarhije koja je sve više nestajala. Nezadovoljstvo stanjem na frontovima, početak borbe za formiranje nacionalnih država, revolucionarne ideje su samo neki od problema s kojima se Monarhija susretala u posljednjoj godini rata kada je mobilizacija dosegla vrhunac sa nevjerovatnih 70% mobilisanih muškaraca. Istrošenost zaliha prouzrokovala je pobune i dezerterstvo, nemire u pozadini, pljačku, formiranje "zelenog kadra" dok se Monarhija pred ovim problemima nalazila skoro nemoćna mada se osnivanjem prijekih sudova nastojalo držati situaciju pod kontrolom. Prevagiu na stranu pobjednika unijelo je angažovanje SAD-a, čije su trupe zajedno sa ostalim učestvovala u odlučnom probouju na italijanskom frontu kada je i faktički nestalo i Monarhije i njene armije. Autor će slikovito kazati kako je nastupila smrt "Dvostrukog orla".

Želeći da istaknemo značaj ove studije, potrebno je ponovo naglasiti kako Zijad Šehić ovom knjigom kvalitetno popunjava prazninu koja je u historiografiji postojala do njene pojave. To je jedan od bitnih faktora koji ovoj knjizi daje poseban značaj. Druga značajna karakteristika ove knjige jeste izvorna podloga na osnovu koje je nastala, a radi se o izvorima koji se nalaze u arhivima u Sarajevu i Beču. Detaljna deskripcija vojne strukture i način popunjavanja vojnih jedinica na momente otežava čitanje knjige, ali više od toga, govori o ozbiljnosti i temeljitosti autora. Već jednom

napomenuto, sada u zaključnom dijelu potrebno je ponovo naglasiti kako ova knjiga, osim što govori o vojsci, više govori o vremenu i prilikama koje prate rat i ratna dešavanja. Zapravo je to i najveći domet ove knjige koja, uz toplu preporuku za čitanje, zaslužuje da bude ocijenjena jako visokom ocjenom. U tehničkom pogledu, tvrdo uvezana knjiga sa značajnim brojem fotografija, priloga i nadasve izdašnom obradom teme daje kvalitetnu sliku jednog dijela naše prošlosti. Upravo su to karakteristike koje svakoj knjizi otvaraju put prema potencijalnim čitateljima. ■

Amir Duranović

Edin Mutapčić, *Agrarna reforma u Bosni i Hercegovini i njeno zakonodavstvo (1918-1941)*. Gradačac: Javna biblioteka "Alija Isaković", 2007, 260 str.

Pitanje agrarnih odnosa u zemlji kakva je Bosna i Hercegovina predstavlja prvorazredan problem koji se ne tiče samo njene privrede, nego zadire u sve segmente bosanskohercegovačkog društva i usko se veže sa političkim, nacionalnim i vjerskim pitanjima. Svakako da je ovakva tema uvijek privlačila pažnju naučne javnosti, tako da postoji zavidna literatura koja tretira ovo pitanje sa različitih stanovišta – političkog, pravnog i sociološkog. Istovremeno kroz ovu literaturu možemo uočavati i različite pristupe agrarnom pitanju kroz periode austrougarske uprave, Kraljevine SHS/Jugoslavije, socijalističke Jugoslavije i period nakon raspada Jugoslavije. Literatura o agrarnom pitanju u svakom od ovih perioda historije Bosne i Hercegovine ima određene osobenosti i pristupa ovom pitanju na specifičan način.

Da je ova tema aktuelna i danas svjedoči i knjiga *Agrarna reforma u Bosni i Hercegovini i njeno zakonodavstvo (1918-1941)* autora Edina Mutapčića. Knjiga je magistarska teza koju je autor odbranio 2005. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu pod nazivom *Agrarno zakonodavstvo i likvidacija agrarne reforme u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*.

Shematski, knjiga se sastoji od šest dijelova, a svaki od njih je podijeljen na više glava i poglavlja, što je čini dosta preglednom. Pored ovoga, na kraju knjige se nalazi i rezime te popis izvora i literature.

Knjiga nema jasno izražen uvodni dio, nego se autor na početku prvog dijela – *Osvrt na izvore i literaturu (7-31)* – vrlo kratko i šturo bavi definiranjem cilja svog

---